

2ο Προσυνέδριο του 16ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

Το 2ο Προσυνέδριο θα πραγματοποιηθεί το **Σάββατο 16 Σεπτεμβρίου 2023**
στην **Αίθουσα Τελετών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου¹**

περιλαμβάνει 2 Στρογγυλά Τραπέζια
εισαγωγής στις εργασίες του 16ου Συνεδρίου
η είσοδος είναι ελεύθερη

10.15- 10.30

Προσέλευση

10.30-12.00

1ο Στρογγυλό Τραπέζι

**Φιλοσοφικοί και ψυχαναλυτικοί στοχασμοί περί του «Κακού» με
αφορμή μια κλινική περίπτωση**

Παρουσιάζουν οι: **Νίκος Τζαβάρας** και **Αθανάσιος Αλεξανδρίδης**

Συντονιστής: **Ιάκωβος Κλεώπας**

Εισαγωγή

Ως εκκίνηση για την ανάπτυξη φιλοσοφικών, με την ευρεία έννοια, και ψυχαναλυτικών, με την αυστηρή έννοια, στοχασμών αποτελεί η παρουσίαση μιας αναλυτικής εργασίας που ένας εξ ημών πραγματοποίησε περί το 1980 στη Γερμανία και που θα σχολιάσουμε αμφότεροι ελπίζοντας σε ένα

---

¹ Κτήριο Αβέρωφ, 1^{ος} όροφος, Πατησίων 42, Αθήνα (είσοδος από την οδό Στουρνάρη)

δημιουργικό διάλογο. Πρόκειται για μια φρικτή ιστορία του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου με άμεσες και έμμεσες αναφορές στο μη-αναμενόμενο αλλά και σχετιζόμενη με πολλαπλές ενοχές οι οποίες στην ασθενή αρχικά, τουλάχιστον, ήταν ανοίκειες. Αυτό συνέβαινε διότι η καταγωγή της ορίζονταν από ένα μυστικό που αφορούσε στην πατρική της οικογένεια και το οποίο είχε μεταδοθεί άρρητα ως διαγενεαλογικό τραύμα. Επειδή όμως σχετίζονταν με την συμμετοχή του πατέρα στο ναζιστικό καθεστώς ενείχε και χαρακτήρα συλλογικού τραύματος. Η θεραπεία λοιπόν ορίζονταν από τραύμα που αναπτύσσονταν στον υποκειμενικό άξονα της ασθενούς, στον οικογενειακό και στον κοινωνικό. Τα κοινωνικά συμφραζόμενα της εποχής είναι το μέλημα της Γερμανίας να απενοχοποιηθεί από το ναζιστικό παρελθόν της, μιλώντας για αυτό. Έτσι, η ασθενής γίνεται ο «ομιλών» για μια ολόκληρη πάσχουσα κοινωνία. Και επειδή ο άνθρωπος ομιλεί με τη γλώσσα και το σύμπτωμα, σύμπτωμα που πολλές φορές δηλώνεται με κάποιο κρυπτικό για τη συνείδηση και συγχρόνως αποκαλυπτικό για τον ψυχαναλυτή σημαίνον, ας πούμε, χωρίς να αποκαλύψουμε περισσότερα για να μην στερήσουμε από τον ακροατή του Προσυνεδρίου τη χαρά της δικής του κατασκευής της ιστορίας κατά την ακρόαση, ότι με το σημαίνον «Ολοκαύτωμα» δηλώθηκε και το τραύμα της οικογενείας της, χωρίς αυτή να έχει υπάρξει θύμα γενοκτονίας.

Η ψυχοθεραπεία λαμβάνει χώρα σε μια εποχή που η Γερμανία ειδικότερα αναζητά τις αιτίες της «καταληψίας» της από τον Ναζισμό ως ιδεολογία και πράξη. Ας αναφέρουμε ότι χρειάστηκαν περίπου είκοσι χρόνια για να αρχίσει να αναπτύσσεται η σχετική γερμανική λογοτεχνία (Γκύντερ Γκρας, *Η τριλογία του Ντάντσιχ*, (1959, 1961, 1963), Χάινριχ Μπελ, *Ο κλόουν*, (1963) κ.α.) η οποία συνεχίζεται αδιάκοπα λογοτεχνικά, θεατρικά και κινηματογραφικά ως τις μέρες μας, ενώ η μετάφραση του *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος* του Πρίμο Λέβι, αν και γράφθηκε το 1947, εκδόθηκε στα γερμανικά μόλις το 1961. Ατομικός λοιπόν, λογοτεχνικός και ευρύτερα ποιητικός λόγος αναπτύσσεται με αποκαλύψεις, αναγνώρισεις αλλά και κοινά αποδεκτές άμυνες με μείζονα την : «Η Γερμανική κοινωνία είναι από τη μεριά του Καλού αφού αντικρίζει το Κακό. Η άμυνα έγκειται στο ότι παρουσιάζει το Κακό ως τετελεσμένο χρονικά, ως αναφερόμενο σε μια ομάδα του πληθυσμού και ως ξένο προς αυτήν ενώ το Κακό αποτελεί το υπόβαθρο των ιστοριών όλων των υπηκόων της από την συμμετέχουσα στον Ναζισμό γενεά και όλων των απογόνων τους».

Η υπαρξιακή αυτή σύγκρουση γίνεται πολυπλοκότερη όταν συνδυάζονται θρησκευτικοί, ιδεολογικοί, πολιτικοί και ηθικοί λόγοι για να βρεθεί κανείς εκτός της δράσης του «Κακού» χωρίς ίσως να αντιλαμβάνεται πως όσον αφορά το «ριζικό Κακό» ισχύει ο μανιχαϊσμός: αν είσαι σύμμαχος, έστω και παθητικά του ριζικού Κακού, τότε είσαι πολέμιος του Καλού. Με άλλα λόγια

δεν υπάρχει ουδέτερη θέση στη διαμάχη Καλού-Κακού τουλάχιστον για όσους σκέφτονται με κλειστά συστήματα που ορίζονται από την τελεολογία. Τα παραπάνω θα φωτισθούν κατά τη συζήτηση της περίπτωσης του πατέρα της ασθενούς που ενώ ήταν προτεστάντης πιστός, άρα πίστευε στην ύπαρξη και στην συνεχή δράση του Κακού μέσα στον κόσμο, υπήρξε οπαδός του Ναζιστικού καθεστώτος, το οποίο πολλοί φιλόσοφοι και διανοούμενοι ήδη από την εμφάνισή του είχαν αναγνωρίσει ως το μέγιστο σύγχρονο Κακό. Ιδιαίτερα μάλιστα ο προτεστάντης θεολόγος και υπαρξιστής φιλόσοφος Paul Tillich, ήδη από το 1932 με τις *Δέκα Θέσεις* του προέτρεπε τους Γερμανούς προτεστάντες να αντισταθούν στον Ναζισμό ως παγανιστική, ρατσιστική, ψευδοφιλοσοφική θεωρία που θεωρητικοποιούσε την αναγκαιότητα της βίας για την επίτευξη της τελεολογικά προβλεπόμενης «καθαρότητας» της φυλής και του κόσμου (αφού θα εξάλειφαν όλα τα φυλετικά, πολιτικά και σεξουαλικά μιάσματα)! Η αποτυχία του τεχνάσματος του πατέρα, αυτής της «συμμαχίας με τον Διάβολο», επέφερε την «κατά-στροφή» της οικογένειάς του και του ίδιου που, όπως συνέβη και στο μεγαλύτερο μέρος του Γερμανικού λαού, δεν επιχειρήθηκε να λυθεί με «εν-στροφή», κατάθλιψη, συντριβή, και απελευθερωτική «μετα-στροφή», αλλά επιχειρήθηκε να λυθεί στο πραγματικό επίπεδο. Γνωρίζουμε όμως εμείς ως ψυχαναλυτές ότι το προσφορότερο πεδίο για να εκδηλωθεί το τραύμα είναι το «πραγματικό», όπως συνέβη στο επίπεδο του πατέρα, και το ψευδαισθησιακό, όπως συνέβη στο επίπεδο της κόρης.

Η Ψυχανάλυση είναι δραματουργία όπου δια του λόγου αναπτύσσεται ο προσωπικός μύθος καταγωγής. Στη συζήτηση θα αναπτυχθεί η συμμαχία του «μύθου» ως περιέχουσα και περιβάλλουσα το «Κακό» μέσα από μια αφήγηση που είναι ανοιχτή σε συνεχή ερμηνευτική μετατροπή. Θα γίνει κυρίως αναφορά στον καταγωγικό μύθο του Κακού όπως αναφέρεται στη *Γένεση* και ερμηνεύεται από τον φιλόσοφο Paul Ricoeur και στον μύθο ως μεταβατικό αντικείμενο του συλλογικού ασυνειδήτου μιας κοινωνίας, όπως αναφέρεται από τον André Green.

Η συζήτηση θα προσπαθήσει να ανοιχθεί στο μείζον ερώτημα σχετικά με την «ενόρμηση του Θανάτου». Οι συνομιλητές θεωρούν λανθασμένη την αντίληψη της εξομοίωσης της ενόρμησης του Θανάτου με την καταστροφικότητα του Κακού. Αυτό αντιβαίνει ήδη με την φροϋδική σκέψη που ως Δαρβινική δεν είναι τελεολογική αλλά ως επικούρεια αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως σύνθεση των δυνάμεων σύνδεσης (Ενόρμηση Ζωής) και αποσύνδεσης (Ενόρμηση Θανάτου). Μια πηγή της σκέψης του Φρόυντ έρχεται από τον Kant που μιλά για το «ριζικό Κακό» αλλά δίνει πρωτοκαθεδρία στην «Αγαθότητα» (bonté) που την θεωρεί «πρωταρχική» (originaire). Θεωρούμε λοιπόν ότι το σχήμα διαλανθάνει στη σκέψη του

Φρόντ και βρήκε την θεωρητική και κλινική του εφαρμογή με την έννοια του «πρωτογενούς μαζοχισμού» ως «φύλακα της ζωής».

Τελικό αλλά μείζον ερώτημα ως προς το «Κακό» είναι το θέμα της «βούλησης». Ο Φρόντ, όπως το ομολογεί και ο ίδιος, είναι βαθιά επηρεασμένος από τον Σοπενχάουερ που μιλά για τη «βούληση» του ανθρώπου να ικανοποιεί όλες του τις επιθυμίες αλλά με το μελαγχολικό συμπέρασμα ότι αυτό δεν είναι εφικτό άρα ο άνθρωπος πρέπει να οδηγηθεί στην απάρνηση των ικανοποιήσεων και από τον Νίτσε, που όπως το ομολογεί τον αποφεύγει γιατί μοιάζουν τόσο οι ιδέες τους που θα επηρεαστεί από αυτόν, Νίτσε που μιλά για τη «βούληση για δύναμη» για την ικανοποίηση όλων των επιθυμιών του. Το θέμα κατά συνέπεια της «βούλησης» έρχεται από τη μεριά της Φιλοσοφίας ως μείζον θέμα ηθικής που αφορά στο «Καλό και στο Κακό». Στο μείζον θέμα θεωρούμε ότι ο Φρόντ απέφυγε τον σκόπελο της Φιλοσοφίας και παρέμεινε Ψυχαναλυτής ορίζοντας την Ηθική της Ψυχανάλυσης: το ζήτημα της βούλησης είναι θέμα του σε ανάλυση υποκειμένου και ο αναλυτής πρέπει να σεβαστεί την οποιαδήποτε επιλογή του.

12.00-12.30 Διάλειμμα

12.30-14.00

2ο Στρογγυλό Τραπέζι

Αναζητώντας το «Κακό» στο Σώμα. Από τη διαστροφική λύση στην υποχονδρία.

Παρουσιάζουν οι: **Τριαντάφυλλος Διαμάντης, Μαγδαληνή Γεωργιάκου και Ιωάννης Βαρτζόπουλος**

Συντονίστρια: Χρυσή Γιαννουλάκη

Εισαγωγή

Στην παρούσα εισήγηση θα εργαστούμε κάνοντας μια κλινικο-θεωρητική μελέτη του κακού παρακολουθώντας την διαδοχική και εναλλακτική έκφρασή του στην υποχονδρία, την σωματοποίηση και την «διαστροφική λύση». Κλινικό σημείο αναφοράς θα αποτελέσει η ψυχαναλυτική περίπτωση μιας γυναίκας μέσης ηλικίας, η οποία αναζήτησε βοήθεια λόγω μιας υποχονδριακής συμπτωματολογίας. Πρόκειται για μια ασθενή η οποία έχει διαβεί όλη την ενήλικη ζωή της με μια διαστροφική έκφραση της σεξουαλικότητάς της. Με την κάμψη της σεξουαλικότητας, που επήλθε στην

εμμηνόπαυση και λόγω ενός γυναικολογικού χειρουργείου, αναδύθηκε η υποχονδριακή συμπτωματολογία. Η κάμψη της σεξουαλικότητας της αφήρεσε τον οικείο τρόπο διαχείρισης του ενορμητικού πεπρωμένου του κακού αντικειμένου, το οποίο στη συνέχεια αυτονομήθηκε και εκφράστηκε σε μια υποχονδριακή συμπτωματολογία, με την αναλυόμενη να προσπαθεί να το εντοπίσει και να το περιορίσει στο σώμα της.

Το κακό αντικείμενο φώλιαζε ενδοβλημένο στο σώμα δημιουργώντας διωκτικές αντικειμενότητες σχέσεις, η προσπάθεια διαχείρισης των οποίων οδήγησαν σε διαστροφικές εκδραματίσεις (P. Heimann 1952). Όταν πλέον οι σεξουαλικές εκδραματίσεις κατέστησαν ανέφικτες, το κακό ξεπρόβαλε μέσα από το υποχονδριακό σύμπτωμα.

Μια σημαντική καμπή στην ψυχαναλυτική αυτή πορεία ήταν η εμφάνιση του κακού αντικειμένου και η διαπραγμάτευση του στη μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση. Με έναν επίμονο τρόπο η αναλυόμενη προσπαθούσε σε όλη της τη ζωή να προβάλει το εσωτερικευμένο κακό αντικείμενο σε ένα εξωτερικό αντικείμενο, το οποίο εκπροσωπούσε πλέον για εκείνη το κακό στη ζωή της. Το κακό εσωτερικευμένο αντικείμενο, το οποίο αισθανόταν καταρχήν ως απειλητικό και διωκτικό, εξωτερικεύοντας το τό μετέτρεπε σε ένα διαστροφικό αντικείμενο που τώρα το καταδίωκε η ίδια. Έτσι αυτό που ήταν κακό μέσα της γινόταν κακό έξω της και, ενώ την απειλούσε και την καταδίωκε, τώρα θα το κατέστρεφε η ίδια. Η ανάδειξη των εν λόγω πτυχών των αντικειμενότητων σχέσεων στη μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση ανέδειξε την δυσκολία ταύτισης της ασθενούς με το καλό αντικείμενο το οποίο κάθε φορά που πήγαινε να ανασυσταθεί στην πορεία της ανάλυσης, απορροφείτο και συνεθλίβετο μέσα στο κακό αντικείμενο. Ο αναλυτής εθεωρείτο καλός όσο της έδινε την δυνατότητα να φαντάζεται ότι μπορούσε να τον διαχειριστεί ως κακό αντικείμενο, το οποίο τελικά θα ήλεγχε αυτή αντί να ελέγχεται από αυτό. Το υποχονδριακό αντικείμενο ήταν τελικά ένα compromise formation στην διαλεκτική σχέση μεταξύ καλού και κακού αντικειμένου. Τώρα το εξωτερικό διαστροφικό αντικείμενο γινόταν εσωτερικό υποχονδριακό, το οποίο η αναλυόμενη προσπαθούσε με επώδυνους σωματικούς χειρισμούς να εντοπίσει, ώστε να το ελέγξει. Ήταν ο μόνος τρόπος να αισθανθεί ότι έχει κάτι δικό της που της το έχει δώσει κάποιος άλλος. Κάτι που με έντονο άγχος το φοβάται ως κακό προσδοκώντας ότι, στο βάθος του υποχονδριακού συμβιβασμού, ενδεχομένως να είναι καλό. Η διεργασία του πεπρωμένου του κακού αντικειμένου στη μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση, η προσπάθεια καταστροφής του αναλυτή και της αναλυτικής λειτουργίας και η ταυτόχρονη επιθυμία της αναλυόμενης να επωφεληθεί της ανάλυσης, οδήγησαν συνειρμικά την αναλυόμενη στην τραγική συνειδητοποίηση ότι την διαλεκτική του καλού και κακού αντικειμένου, όπως είχε εμφανιστεί

στην μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση, την εκδραμάτιζε με αντίστροφο τρόπο τώρα στη σχέση με το παιδί της. Τώρα ήταν η ίδια το κακό αντικείμενο που εμπόδιζε τη σύσταση ενός καλού αντικειμένου στην ενδοψυχική πραγματικότητα του παιδιού της. Η εξέλιξη αυτή εντός της ανάλυσης βαθμιαία οδήγησε σε μια ύφεση της σωματικής διέγερσης, την οποία η αναλυόμενη εξαρχής βίωνε ως πηγή όλων των προβλημάτων της.

Η προσπάθεια αυτή αναζήτησης του καλού αντικειμένου μέσα από το κακό υποχονδριακό αντικείμενο, αναδείχτηκε με την εμφάνιση του ψυχικού πόνου, όταν η αναλυόμενη υποψιάστηκε πως καταστρέφει τη ζωή του παιδιού της. Ήταν η πρώτη φορά στη διάρκεια αυτής της ανάλυσης όπου οι λιβιδινικές και καταστροφικές ενορμήσεις, όπως αυτές εκφραζόντουσαν καταρχήν στη διαστροφική λύση, οδηγήθηκαν σε μια αναστροφή επί εαυτού, σε μια μαζοχιστική επένδυση που της προσέφερε την ποιότητα του ερωτικοποιημένου πόνου και ενός Εγώ που μπορεί να έχει την ποιότητα του καλού.

Ένα κακό, το οποίο προσπαθώντας να το προσδιορίσουμε μέσα από την θεώρηση για την υποχονδρία της M. Aisenstein και του A. Gibeault (1990) και το οποίο δεν είναι επενδεδυμένο σαν δυσαρέσκεια μέσα από τον πρωτογενή μαζοχισμό, είναι επενδεδυμένο ως πόνος που καθλώνει το άτομο στην αναζήτηση του εξωτερικού διαστροφικού αντικειμένου. Η επαναλιβιδινοποίηση του κακού αντικειμένου, καταρχήν εξωτερικού και στη συνέχεια εσωτερικού, στη μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση δημιουργεί συνθήκες αναζήτησης του κακού. Με τον τρόπο αυτό ο υποχονδριακός, όπως η ασθενής μας, που είναι καταδικασμένη να ψάχνει το κακό στο σώμα της, αποκτά τη δυνατότητα να το ανακαλύπτει και ως καλό.

Στην πορεία αυτής της ανάλυσης αναδείχτηκε και η σημασία του ποσοτικού στοιχείου όπως αυτό παρουσιάζεται στην θεωρία του M. De M'Uzan για τη διαστροφική λύση. Η αναλυόμενη αισθανόταν ότι η ένταση όλων αυτών που βίωνε δεν μπορούσε να εμπεριεχθεί από την μητέρα της, όπως φοβόταν πως δεν θα την εμπεριέξει και ο αναλυτής της. Φοβόταν ότι ούτε η μητέρα της ούτε ο αναλυτής θα μπορούσαν να αντέξουν τις ασυγκράτητες αιμομικτικής φύσεως φαντασιώσεις της, που τις εξωτερίκευε διαστροφικά σε μια προσπάθεια να τις ελέγξει. Στην «διαστροφική λύση» (M. De M'Uzan 1984), την οποία η ασθενής της παρουσίασής μας είχε ως βαλβίδα εκτόνωσης του κακού μέσα από διαστροφικές πρακτικές, η διέγερση ελάμβανε χώρα στο γεφύρωμα του σωματικού με το ψυχικό.

Ο M. De M'Uzan (1984) βρίσκει ένα βιολογικό στοιχείο στον διαστροφικό καταναγκασμό και στην επανάληψή του. Το πλεόνασμα της ποσότητας, που αναπαράγεται συνεχώς, προκαλεί στον οργανισμό ένα είδος ρήγματος, που το ψυχικό όργανο δεν είναι σε θέση να αποφύγει. Ο φόβος της αναλυόμενης ότι δημιουργεί ένα ανάλογο ρήγμα στο παιδί της, την οδήγησε σε μια

μαζοχιστική στροφή των διεγέρσεων επί εαυτού και ισχυροποίησε το Εγώ της.

14.00 -14.15

Κλείσιμο 2ου Προσυνεδρίου

Χρυσή Γιαννουλάκη, Ιάκωβος Κλεώπας